

УДК 376-056.36-053.2:796.412:78
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.10>

М. С. Омельченко

доктор психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

В. В. Кордонець

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Н. М. Юдіна

вчитель початкових класів
КЗ «Вільнянська спеціальна загальноосвітня школа – інтернат» Запорізької обласної ради

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РИТМІКИ В КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У науковій статті представлено основні методичні особливості впровадження засобів логопедичної ритміки в корекційно-педагогічний процес роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Проаналізовано психофізичні, зокрема мовленнєві, особливості дітей, які мають інтелектуальні порушення: вади звуковимови, аграматизми й спотворення слів; порушення просодичної сторони мовлення; комунікативні труднощі; неможливість правильно зрозуміти інструкцію. Зазначено, що логопедична ритміка справляє позитивний вплив на корекцію вторинних відхилень розвитку: сприяє покращенню мовленнєвого дихання, рухливості, активності мовленнєвої моторики, координації діяльності всіх відділів периферичного мовленнєвого апарату, плавності висловлювань. Авторами підкреслено, що хоча з плином часу мовлення дошкільників із порушеннями інтелектуального розвитку суттєво вдосконалюється, на початку їх шкільного навчання питання корекції недоліків мовлення постає так само гостро. Визначено основні засоби логоритмічного впливу: ходьба й марширування; вправи на розвиток дихання, голосу, артикуляції; вправи, які регулюють м'язовий тонус; лічильні вправи; вправи на розвиток уваги; мовленнєві вправи без музичного супроводження; спів; вправи для розвитку чуття музичного темпу, виміру; гра на музичних інструментах; ігри; вправи на розвиток творчої ініціативи; заключні вправи. Зазначено, що логоритмічні технології доцільно застосовувати на фронтальних та індивідуальних заняттях із розвитку мовлення, фізичної культури, музики та хореографії. Авторами статті виокремлено й обґрунтовано основні методичні принципи, які мають становити підґрунтя впровадження засобів логопедичної ритміки в навчання дітей із порушеннями інтелектуального розвитку: відповідність змісту засобів логопедичної ритміки психофізичним можливостям дитини; систематичність, лінійність та концентричність застосування засобів логопедичної ритміки; емоційність; розвиток і корекція розумових операцій; визначення й фіксування позитивних зсувів у психофізичному розвитку дитини.

Ключові слова: діти з порушеннями інтелектуального розвитку, засоби логопедичної ритміки, корекційно-педагогічний процес, методичні принципи, особливості психофізичного розвитку.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років у логопедичній практиці розроблено й впроваджено значну кількість різноманітних успішних технологій логоритмічного впливу на дітей із мовленнєвими порушеннями дошкільного та молодшого шкільного віку. Водночас у змісті корекційної роботи з дітьми, які, окрім мовленнєвих, мають порушення інтелектуального розвитку, застосування елементів логопедичної ритміки набуває специфічних особливостей. Хоча ця проблема має велике значення, її подальше методичне розроблення залишається

актуальним. Корекційні педагоги, які працюють у спеціальних навчальних закладах та інклюзивних групах, а також логопеди-практики зазнають дефіциту методичних і дидактичних розробок щодо застосування засобів логопедичної ритміки в роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку. Це стосується таких аспектів корекційно-педагогічної роботи: раціональних методичних вимог щодо впровадження засобів логопедичної ритміки, добору логоритмічних посібників, вказівок щодо ефективного застосування музичних засо-

бів у процесі корекційного впливу на мовленнєву й моторну сфери дитини з порушеннями інтелектуального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що використання засобів логоритмічного впливу в корекційно-педагогічній роботі справляє суттєвий позитивний вплив на правильність звуковимови, становлення темпоритмічної сторони мовлення, стан загальної та дрібної моторики дитини-логопата (О. Боряк, В. Найдич, І. Лопухіна, С. Холостенко, Л. Чіхман, О. Шпирна та ін.). Окремі аспекти питання застосування засобів і прийомів логопедичної ритміки в корекційно-педагогічному процесі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку знаходимо в працях І. Бобренко, С. Гвоздецької, І. Гладченко, А. Сімко та ін., присвячених проблемам мовленнєвого, фізичного і музичного виховання в спеціальних навчальних закладах. Водночас ніде не знаходимо змістовного розв'язання проблеми особливостей застосування логоритмічних засобів у логопедичній роботі з розвитку мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Метою статті є висвітлення методичних особливостей ефективного застосування засобів логопедичної ритміки в корекційно-педагогічному процесі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Від народження діти з інтелектуальними порушеннями розвиваються з певними затримками та особливостями, порівняно з нормотиповим розвитком. Як засвідчено в численних наукових здобутках у галузі спеціальної педагогіки, наприкінці дошкільного віку в картині розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігаються численні вторинні психофізичні відхилення та своєрідності, які суттєво ускладнюють процес підготовки до школи – набуття особистісних, пізнавальних, мовленнєвих, рухових компетенцій (Л. Виготський, О. Катаєва, М. Певзнер, Л. Рубінштейн, В. Синьов, О. Стребелева та ін.).

До початку шкільного навчання практика мовленнєвого спілкування дитини з порушеннями інтелектуального розвитку охоплює лише 3–4 роки. Мовлення старшого дошкільника відрізняється порушеннями звуковимови, насичене аграматизмами й спотвореннями слів. Комунікативна функція мовлення виявляється значно недорозвиненою: дитина не в змозі підтримати бесіду, дає односкладні відповіді на запитання, не може правильно виконати інструкцію. Бідність і труднощі актуалізації словникового запасу, неточність вживання слів, перевага пасивного словника над активним – основні характеристики мовлення дітей цієї категорії [4, с. 41–44].

Щодо особливостей просодичної сторони слід зазначити, що мовлення дітей із порушеннями інтелектуального розвитку характеризується монотонністю, невиразністю, позбавленням емоційності, уповільненням або, навпаки, прискоренням темпу [2].

Хоча з плином часу мовлення дошкільників із порушеннями інтелектуального розвитку суттєво вдосконалюється, на початку їх шкільного навчання питання корекції недоліків мовлення постає так само гостро. Одним із дієвих засобів логопедичного впливу на дітей із порушеннями інтелектуального розвитку як дошкільного, так і шкільного віку, виступає логопедична ритміка.

Логопедична ритміка є однією з найважливіших логопедичних технологій і може впроваджуватися в корекційно-педагогічний процес за будь-якого мовленнєвого порушення як первинного, так і вторинного характеру [5]. Використання на заняттях у закладах освіти співів, ритмічних вправ, рухливих та сюжетно-рольових ігор сприяє розвитку мовленнєвого дихання, рухливості, активності мовленнєвої моторики, координації діяльності всіх відділів периферичного мовленнєвого апарату, плавності висловлювань [8, с. 7–8].

Як основні засоби логопедичної ритміки виокремлюють такі:

- ходьба й марширування в різних напрямках;
- вправи на розвиток дихання, голосу, артикуляції;
- вправи, які регулюють м'язовий тонус;
- лічильні вправи;
- вправи на розвиток уваги;
- мовленнєві вправи без музичного супроводження;
- спів;
- вправи для розвитку чуття музичного темпу, виміру;
- гра на музичних інструментах
- ігри;
- вправи на розвиток творчої ініціативи;
- заключні вправи [13].

З огляду на особливості психофізичного розвитку дітей із порушеннями інтелекту, процес впровадження засобів логопедичної ритміки в корекційно-педагогічну роботу з ними відрізняється певною своєрідністю.

Перш за все, варто зазначити, що логоритмічні технології доцільно застосовувати на фронтальних та індивідуальних заняттях із розвитку мовлення, фізичної культури, музики та хореографії. Водночас елементи логоритмічних вправ можуть бути використані в позаурочний час (у різних іграх, на прогулянках та екскурсіях, під час виховних заходів) [6; 12].

Щоб застосування засобів логопедичної ритміки дійсно сприяло покращенню стану мовлення й моторики дітей з інтелектуальними

порушеннями, а також загалом справляло позитивний вплив на їх психофізичний розвиток, доцільно дотримуватися низки методичних принципів.

Принцип відповідності змісту засобів логопедичної ритміки психофізичним можливостям дитини. Зміст логоритмічних завдань для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку має розроблятися з урахуванням таких особливостей їх розумової діяльності, як конкретність мислення, уповільненість та фрагментарність сприйняття, труднощі усвідомлення, збереження й відтворення інформації [7]. Отже, важливими методичними показниками відповідності використання засобів логопедичної ритміки особливостям психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями слід вважати такі:

- зміст завдань та дидактичні засоби мають бути близькими досвіду дітей, зрозумілими, не перенасиченими зайвими деталями й поясненнями;

- мова педагога – уповільнена, виразна, не містить незрозумілої дітям термінології, за змістом не виходить за межі завдання;

- інструкції педагога мають супроводжуватися показом наочності або зразка, що сприяє кращому усвідомленню дітьми завдання;

- завдання варто пояснити два чи більше разів, обов'язково переконуючись, що діти його зрозуміли.

Принцип систематичності, лінійності та концентричності застосування засобів логопедичної ритміки. Цей дидактичний принцип відіграє значну роль у впровадженні засобів логопедичної ритміки в корекційно-педагогічний процес. Він вимагає від педагога послідовності в подачі матеріалу, логічного переходу від засвоєння попередньої до нової інформації, щоб дитина могла уявити реальні відношення, зв'язки між предметами та явищами.

Застосування засобів логопедичної ритміки має бути обов'язково розміщене в календарному плані та навчальній програмі за принципом лінійності (нові види роботи передбачають повторення попереднього матеріалу) та концентричності, враховуючи рівень мислення дітей.

Принцип емоційності. У дитини з порушеннями інтелектуального розвитку через незрілість емоційно-вольової сфери навіть у шкільному віці слабо виражені потреби в нових враженнях, допитливості, знижені пізнавальні інтереси, майже відсутнє бажання займатися різними видами діяльності [9]. Отже, цілком зрозумілим є те, що домінантним та визначальним фактором у застосуванні логоритмічних засобів у корекційній роботі з цією категорією дітей є обов'язкова емоційність процесу. Під емоційністю в цьому випадку розуміємо певні умови, які справляють позитивний вплив на емоційно-чуттєву сферу дитини та

емоційну атмосферу освітньої установи загалом. До таких умов зараховуємо такі:

- встановлення емоційного контакту з дитиною: доброзичливе багаторазове звернення до неї з обов'язковим називанням на ім'я, тактильним контактом;

- емоційна поведінка і особиста зацікавленість педагога завданням (відповідна інтонація, міміка, жести);

- формування у дитини позитивного ставлення до ситуації: заохочення до переживання спільних позитивних емоцій (радість, здивування);

- розвиток у дітей вмінь та навичок емоційно виразно виконувати логоритмічні завдання.

Принцип розвитку і корекції розумових операцій. З огляду на провідне порушення у структурі розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, цілі та завдання логоритмічної роботи з ними мають включати такі позиції:

- формування процесів аналізу та синтезу;

- розвиток елементів логічного мислення;

- розвиток абстрактного мислення;

- формування вміння здійснювати самоаналіз;

- розвиток уяви.

Визначення й фіксування позитивних зсувів у психофізичному розвитку дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Важливим для забезпечення ефективності впровадження засобів логопедичної ритміки в корекційно-педагогічний процес є визначення та фіксування успіхів і труднощів дитини. Така робота дасть змогу педагогу визначити, яких результатів вже вдалося досягнути і над чим ще слід попрацювати, спланувати роботу, визначити подальші корекційно-навчальні цілі, ділитися результатами з іншими фахівцями, які працюють із дитиною, та її батьками.

Висновки і пропозиції. Спираючись на розглянуті методичні особливості під час планування та впровадження засобів логопедичної ритміки в корекційно-педагогічний процес із дітьми з інтелектуальними порушеннями старшого дошкільного та молодшого шкільного віку сприятиме суттєвому покращенню не лише показників мовленнєвого розвитку, дихання та моторики, але й вдосконаленню діяльності таких психічних процесів, як сприйняття, мислення, пам'ять, увага, уява, а також формуванню позитивних рис особистості. У перспективі – розроблення та апробація загальних та спеціальних методичних рекомендацій щодо використання логоритмічних вправ у корекційно-педагогічній роботі з розвитку мовлення та рухів дошкільників із порушеннями інтелекту.

Список використаної літератури:

1. Бухало О.Л. Робоча програма «Логоритміка» для студентів ОП. Дошкільна освіта, 2019. 31 с.

2. Гвоздецька С.В. Методика проведення корекційних занять з фізичного виховання з дітьми старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. 52 с.
3. Гладченко І.В. Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю «Фізичне виховання та основи здоров'я»: методичні рекомендації. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 152 с.
4. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика. Москва : «Владос», 1998. 208 с.
5. Котломанітова Г. Упровадження логоритміки в інклюзивне освітнє середовище початкової школи. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «педагогіка». 2018. Вип. 27. С. 84–93.
6. Найдич В.М. Використання логоритмічних прийомів у корекційній роботі / В.М. Найдич, І. Конюк. *Логопед : науково-методичний журнал*. 2014. № 3. С. 28–30.
7. Сімко А.В. Особливості розвитку психомоторної активності дітей. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2017. № 9(2). С. 205–214.
8. Филатова Ю.О., Гончарова Н.Н., Прокопенко Е.В. Логоритмика: Технология развития моторного и речевого ритмов у детей с нарушениями речи : учебно-методическое пособие / под редакцией Л.И. Беляковой. Москва : Национальный книжный центр, 2017. 208 с.
9. Хілько Г.О. Логоритміка для дітей-логопатів дошкільного віку. *Логопед : науково-методичний журнал*. 2013. № 8. С. 40–45.
10. Холостенко С.С. Усунення вад мовлення у дітей молодшого шкільного віку засобами логоритміки. *Логопед : науково-методичний журнал*. 2017. № 12. С. 21–27.
11. Чеснокова Л.В. Заняття з логоритміки для дітей із вадами мовлення: [посібник] / Л.В. Чеснокова, О.І. Золотарьова. Харків : Основа, 2019. 159 с.
12. Шапочка К.А. Курчатова А.В. Навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни логоритміка та ігри в логопедичній роботі. 2019. 105 с.
13. Шпирна О.М. Використання логоритмічних прийомів у корекційній роботі: (початкова школа) / О.М. Шпирна, М.А. Коваленко. *Логопед : науково-методичний журнал*. 2012. № 1. С. 28–31.

Omelchenko M., Kordonets V., Yudina N. Peculiarities of application of means of speech therapy rhythmic in correctional and pedagogical work with children with intellectual disabilities of senior preschool and junior primary school age

The scientific article presents the main methodical peculiarities of the introduction of speech therapy rhythmic in the correctional and pedagogical process with children with intellectual disabilities of senior preschool and junior primary school age. Psychophysical, in particular, speech peculiarities of children with intellectual disabilities are analyzed: speech defects, grammatical disorders, and word distortions; violation of the prosodic side of speech; difficulties in maintaining a conversation; inability to understand the instruction correctly, etc. It is noted that speech therapy rhythmic has a positive effect on the correction of secondary developmental disorders. The authors emphasize that although over time the speech of preschoolers with intellectual disabilities is significantly improved, at the beginning of their schooling the issue of correction of speech defects is just as acute. The main means of logarithmic influence are determined: walking and marching; exercises for the development of breathing, voice, articulation; exercises that regulate muscle tone; counting exercises; attention development exercises; speech exercises without musical accompaniment; singing; exercises to develop a sense of musical tempo, measurement; playing musical instruments; games; exercises for the development of creative initiative; final exercises. It is noted that logarithmic technologies should be used in frontal and individual classes on speech development, physical culture, music, and choreography. The authors of the article single out and substantiate the main methodical principles that should form the basis for the introduction of speech therapy rhythmic in the education of children with intellectual disabilities: compliance of the content of speech therapy rhythmic to the psychophysical capabilities of the child; systematicity, linearity, and concentricity of application of means of speech therapy rhythmic; emotionality; development and correction of mental operations; marking and fixing positive shifts in the psychophysical development of the child.

Key words: children with intellectual disabilities, means of speech therapy rhythmic, correctional and pedagogical process, methodical principles, peculiarities of psychophysical development.